

مقایسه نتایج الکتروانسفالوگرافی کمی (QEEG) با نتایج آزمون IVA در کودکان

دارای اختلال نقص توجه - بیش فعالی

رودابه غلامی¹، مهناز استکی^{2*}، مسعود نصرت آبادی³

1. دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی کودکان استثنایی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، 2. عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد

اسلامی واحد تهران مرکز، 3. عضو هیأت علمی دانشکده علوم بهزیستی تهران

(تاریخ وصول: 96/07/15 - تاریخ پذیرش: 96/09/30)

Relationship between IVA Measures and QEEG Pattern in Children with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder

Roodabeh Gholami¹, * Mahnaz Esteki², Masoud Nosratabadi³

1. Master student in exception of children's psychology, Central Tehran branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran, 2. Assistant professor, Central Tehran branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran 3.

Assistant professor, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences,

(Received: Oct. 7, 2017 - Accepted: Dec. 21, 2017)

Abstract

Aim: The aim of this study was to discriminant subtypes of ADHD by means of Quantitative Electroencephalography results. **Methods:** 100 ADHD children aged between 8-12 years old with a diagnosis of ADHD based on Integrated Visual and Auditory Continuous Performance Test (IVA) results were included in this study. We had three types of ADHD based on IVA test including of inattentive type, hyperactive type and combined type. EEG evaluation was performed on these children, using 21 channel EEG device, and their brain waves were recorded from 19 point of their head. Absolute power and relative power of EEG data were calculated for each of patients. We used MANOVA and Discriminate analysis for analysis of data. **Findings:** The results showed that there is a positive relationship between brain wave patterns in QEEG and different kinds of ADHD diagnosed by IVA test. Relative power (RP) of theta wave could discriminant inattentive type from hyperactive type in ADHD children. there was more theta wave at O2 (Right occipital) in hyperactive type in comparison to inattentive and combined type. **Conclusion:** considering that theta in O2 (Right occipital) in hyperactive type is more than inattentive and combined type, Therapist who don't have access to QEEG evaluation for diagnosis, can be effective in alleviating hyperactive symptoms in hyperactive type by reduction of theta wave in occipital region, particularly in O2.

Key words: Quantitative Electroencephalography (QEEG), Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD), Integrated Visual and Auditory Continuous Performance Test (IVA).

چکیده

مقدمه: هدف از پژوهش حاضر مقایسه نتایج الکتروانسفالوگرافی کمی (QEEG) با نتایج آزمون IVA در کودکان دارای اختلال نقص توجه و بیش فعالی بود. روش: روش مطالعه علی مقایسه‌ای بود و در این پژوهش 100 کودک بین 8 تا 12 سال مراجعه‌کننده به مرکز پارند، که به وسیله آزمون IVA تشخیص اختلال نقص توجه بیش فعالی را دریافت نموده بودند، به روش نمونه‌گیری درمسترس انتخاب شدند. بر اساس آزمون IVA این کودکان به سه گروه بیش فعال، بی‌توجه و ترکیبی دسته‌بندی شدند. از این کودکان ارزیابی EEG توسط دستگاه 21 کاناله صورت گرفت و امواج مغزی این افراد از 19 نقطه سر ثبت شد. داده‌ها جمع‌آوری شد و روی توان مطلق و توان نسبی این امواج کار شد. داده‌ها از طریق تحلیل واریانس چندگانه و آزمون تحلیل تشخیصی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. یافته‌ها: نتایج نشان داد که بین نتایج الگوی مغزی در QEEG و انواع ADHD مشخص شده در آزمون IVA رابطه مثبت وجود دارد. نتایج حاصله بیانگر تفاوت معنادار در نیم‌رخ کلی توان نسبی امواج مغزی تا در کودکان دارای اختلال نقص توجه/بیش فعالی از نوع تکانشی است. به این صورت که موج مغزی تا در نقطه O2 در سه گروه باهم متفاوت است. نتیجه‌گیری: با توجه به اینکه موج تا در نقطه O2 در کودکان تکانشی بیشتر از کودکان گروه بی‌توجه و ترکیبی است، درمان‌گرانی که برای تشخیص، دسترسی به ارزیابی QEEG ندارند، می‌توانند با کاهش موج تا در ناحیه پس‌سری به‌ویژه در نقطه O2، در کاهش علائم تکانشی در کودکان ADHD از نوع بیش فعال تأثیرگذار باشند.

واژگان کلیدی: اختلال نقص توجه بیش فعالی ADHD، آزمون عملکرد پیوسته دپاری و شنیداری (IVA)، الکتروانسفالوگرافی کمی (QEEG).

مقدمه

اختلال عدم توجه/بیش‌فعالی، به‌عنوان یکی از شایع‌ترین اختلال‌های روان‌پزشکی دوران کودکی و بزرگسالی شناخته می‌شود و میزان شیوع آن در حدود 7 درصد گزارش شده است پیگیری‌ها در مطالعات طولی حاکی از آن است که کودکان با اختلال عدم توجه/بیش‌فعالی در بزرگسالی با آسیب‌های پایداری در زمینه‌های تحصیلی، شغلی، اجتماعی و عاطفی مواجه می‌شوند (شریفی، 1391). این اختلال معمولاً با عدم توجه، حرکت‌های تکانشی و فعالیت بیش‌ازحد مشخص می‌گردد. مطالعات نورواناتومیکی فراوان نشان داده‌اند که افراد مبتلا به این اختلال ساختار مغزی غیرمعمولی دارند. این مطالعات نشان داده‌اند که در نواحی مختلفی حجم ساختارهای مغزی نسبت به افراد سالم کوچک‌تر است (ستاری، 1393). این افراد جمعیتی ناهمگون را تشکیل می‌دهند که تفاوت‌های قابل‌ملاحظه‌ای را در میزان نشانه‌های اعضاء، سن شروع، نفوذ بین موقعیتی نشانه‌های مزبور و میزان اختلالاتی که با AD/HD همایند می‌شوند، به نمایش می‌گذارد (کانت¹ ول، 2002).

در طی سالیان گذشته بررسی‌های زیادی بر روی روش‌های تشخیص و درمان‌های موجود برای افراد با اختلال بیش‌فعالی/نقص توجه صورت گرفته است به‌طورکلی درمان این

اختلال را می‌توان در 4 دسته کلی قرارداد: رفتاردرمانی، درمان‌های شناختی - رفتاری و داروهای محرک و در گروه چهارم می‌توان از روش‌هایی مانند تنش‌زدایی، ماساژ درمانی و استفاده از تکنولوژی‌های جدید (نوروفیدبک) را نام برد (شریفی، 1391). گرچه مطالعات با گروه کنترل نشان داده است که دارودرمانی در درمان برخی نشانه‌های اختلال کاستی توجه و بیش‌فعالی مؤثر است ولی با این حال 25% از افراد مبتلا به اختلال بیش‌فعالی - نقص توجه پاسخی مثبتی به دارودرمانی نشان نداده‌اند. (سوانسون²، 1995). نوروفیدبک یک روش دیگر درمانی است برای کسانی که به دارودرمانی پاسخ نمی‌دهند. نوروفیدبک روشی غیر دارویی و بدون عارضه است. این روش برای افزایش عملکرد مغز به کار می‌رود، به‌طوری‌که در آن با ثبت امواج مغزی و تقویت امواج مثبت و مفید کارایی قسمت‌های موردنظر مغز افزایش یافته و موجب بهبودی عملکرد جسمانی افراد از جمله تعادل می‌شود (نصرت‌آبادی، 1386). در روش درمانی نوروفیدبک بر امواج مغزی حاصل از عملکرد مغز، به‌طور مستقیم متمرکز می‌شوند و تغییرات صورت گرفته در سطح رفتار را، پیامد تغییر در امواج مغزی در نظر می‌گیرند. بسیاری از بزرگسالان مبتلا به اختلال کاستی توجه و بیش‌فعالی و والدین کودکان مبتلا به این اختلال که قبلاً دارودرمانی را انجام داده‌اند نوروفیدبک را

1. Cant well

2. Swanson

مشخص نمود. مطالعات صورت گرفته مبتنی بر تحلیل QEEG نشان می‌دهد که در نواحی پیشانی، مرکزی و خط میانی قشر مخ 85 تا 90 درصد از بیماران ADHD فعالیت کمتری نسبت به افراد عادی وجود دارد (کلارک باری، مک کارتی و سلی کوتیز⁴ 2004؛ مونسترا و همکارانش، 2006). بر اساس این نتایج، در بیماران AD/HD شاهد افزایش قدرت نسبی تتا، کاهش قدرت نسبی آلفا و بتا و افزایش نسبت‌های تتا به بتا در نواحی پیشانی، مرکزی و خط میانی قشر مخ هستیم (براون، 2004).

یکی دیگر از روش‌هایی که به تشخیص ADHD کمک می‌کند آزمون‌های شناختی است. یکی از این آزمون‌ها آزمون (IVA) (عملکرد پیوسته دیداری و شنیداری) نام دارد. IVA، یک آزمون پیوسته دیداری شنیداری 13 دقیقه‌ای است که دو عامل اصلی یعنی کنترل واکنش و توجه را مورد ارزیابی قرار می‌دهد. آزمون IVA+PLUS بر مبنای راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی DSM-IV تدوین شده و به تشخیص و تفکیک انواع ADHD شامل نوع کمبود توجه، نوع بیش‌فعال (تکانش گر)، نوع ترکیبی و نوع ناشناخته (NOS)، می‌پردازد. این آزمون برای افراد 6 سال به بالا و بزرگسالان قابل اجرا است. مدت زمان اجرای این آزمون (همراه با بخش آموزش) حدوداً 20 دقیقه است. تکلیف آزمون شامل پاسخ یا عدم پاسخ (بازداری پاسخ) به 500 محرک آزمون

انتخاب می‌کنند چون آن‌ها نمی‌خواهند درمان دارویی را به‌طور نامحدود ادامه دهند. نوروفیدبک یک درمان چندبعدی است که باعث بهبودی پایدار می‌شود. (مونسترا¹، 2002). تعیین پروتکل‌های درمانی نوروفیدبک به‌وسیله بررسی امواج مغزی از طریق دستگاه الکتروانسفالوگرافی کمی QEEG انجام می‌شود.

الکتروانسفالوگرافی کمی (QEEG) به منظور بررسی کارکرد مغز (نه ساختار مغز) ابداع شده است، بنابراین از آن می‌توان در شناسایی و تشخیص اختلالات کژکنشی کارکرد مغز نظیر AD/HD اضطراب، افسردگی، آلزایمر و غیره استفاده کرد (استرمن²، 2000). این روش به‌عنوان ابزاری برای ثبت امواج مغزی از طریق الکترودهایی است که به‌صورت سیستم بین‌المللی 10-20 به سر وصل می‌شود (فیلیپ³، 1999). در این روش، امواج مغزی حاصل از فعالیت قشر مخ بیمار (با استفاده از الکترودهای متصل به مجموعه) وارد کامپیوتر شده و با انجام یک سری عملیات ریاضی، این امواج به عدد و اعداد به نمودار یا تصویر (تصویر سر بارنگ‌های آبی، زرد، قرمز و سبز به‌صورت دو یا سه‌بعدی) تبدیل می‌شوند. می‌توان با مقایسه QEEG فرد بیمار با QEEG افراد بهنجار نابهنجاری‌های کارکرد مغز را شناسایی کرد و با تطبیق آن با الگوهای موجود، نوع اختلال را

1. Monastra
2. Sterman
3. Phillips, B

4. Clarke, Barry, McCarthy & Selikowitz

کودکان 7 تا 12 ساله مراجعه‌کننده به مرکز تخصصی توانمندسازی پارند است. در این پژوهش ابتدا تعداد 100 نفر از کودکانی که به مرکز توانمندسازی پارند مراجعه نموده‌اند و روان‌پزشک تشخیص AD/HD گذاشته است به شیوه نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. سپس طی جلسه‌ای از کودکان مبتلا به این اختلال با دستگاه QEEG و با استفاده از یک کلاه مخصوص که بر روی سر قرار گرفت ، ارزیابی صورت گرفت. امواج 19 نقطه از سر ثبت شدند. مدت زمان انجام QEEG برای هر کودک 15 دقیقه بوده است. امواج مغزی در وضعیت چشم‌پسته و چشم‌باز هرکدام به مدت 3 دقیقه ثبت شدند. سپس از کودک خواسته شد که آزمون IVA را انجام دهد. آزمون به مدت 20 دقیقه با مرحله تمرین است. داده‌ها جمع‌آوری شد و روی توان مطلق و توان نسبی این امواج کار شد. در پژوهش حاضر و با توجه به ماهیت فرضیه‌های پژوهش از آزمون مناسب آماری تحلیل واریانس چندگانه (MANOVA) و آزمون تحلیل تشخیصی استفاده شد. در این پژوهش این تحلیل‌ها به وسیله نرم‌افزار آماری spss صورت پذیرفت.

ابزار

1- دستگاه الکترو انسفالو گرافی کمی¹ (QEEG): در این روش، امواج مغزی حاصل از فعالیت قشر مخ بیمار(با استفاده از الکترودهای متصل به مجموعه) وارد کامپیوتر

است. هر محرک فقط یک و نیم ثانیه ارائه می‌گردد. بنابراین، آزمون به حفظ توجه نیاز دارد.

با توجه به اینکه ارزیابی QEEG برای تشخیص پروتکل درمان برای تمامی درمانگران نوروفیدبک در دسترس نیست و از نظر هزینه مقرون به صرفه نیست، بسیاری از درمانگران نوروفیدبک بدون استفاده از نقشه مغزی و با استفاده از یک پروتکل فرضی اقدام به درمان کودکان بیش‌فعال می‌کنند. همان‌طور که قبلاً توضیح داده شد می‌توان از آزمون IVA برای تشخیص ADHD استفاده کرد. هدف از این پژوهش مشخص نمودن همبستگی و پیش‌بینی این امر است که افرادی که در آزمون IVA تشخیص هر یک از انواع ADHD (ترکیبی، تکانشی، کم‌توجه) را می‌گیرند، از چه الگوی مغزی پیروی می‌کنند. با توجه به تشخیص الگوی مغزی این افراد از روی آزمون IVA ، نوروتراپهایی که قادر به استفاده از QEEG نیستند نیز می‌توانند به تعیین درست پروتکل درمان این کودکان پردازند. با توجه به الگوی امواج مغزی کودکان ADHD و نتایج آزمون IVA هدف از پژوهش حاضر این است که آیا نتایج آزمون IVA قابلیت تفکیک انواع ADHD در الگوی امواج مغزی QEEG را دارد؟

روش

روش استفاده‌شده در این تحقیق از نوع علی مقایسه‌ای است. جامعه آماری دربرگیرنده

طریق آمپلی فایر تقویت شده و به شکل امواج مغزی یا داده نمایش داده می شوند. فرکانس موج مغزی برحسب هرتز یا میکرو ولت قابل تعریف است. در زمینه بررسی روایی این ابزار مونسترا، لوبار، لیندن و همکاران (1990) این ابزار را روی 482 فرد بیش فعال اجرا کردند و نتایج نشان داد که این ابزار با حساسیت 0/86 و ویژگی 0/98 قادر به تشخیص بیش فعالی است.

2-آزمون¹ IVA : IVA ، یک آزمون پیوسته دیداری شنیداری 13 دقیقه ای است که دو عامل اصلی یعنی کنترل پاسخ و توجه را مورد ارزیابی قرار می دهد. این آزمون یک آزمون کامپیوتری است برای افراد 6 سال به بالا و بزرگسالان قابل اجرا است. مدت زمان اجرای این آزمون (همراه با بخش آموزش) حدوداً 20 دقیقه است تکلیف آزمون شامل پاسخ یا عدم پاسخ (بازداری پاسخ) به 500 محرک آزمون است. هر محرک فقط یک و نیم ثانیه ارائه می گردد. بنابراین، آزمون به حفظ توجه نیاز دارد. آزمون IVA+PLUS بر مبنای راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی DSM-IV تدوین شده و به تشخیص و تفکیک انواع AD/HD شامل نوع کمبود توجه، نوع بیش فعال (تکانش گر)، نوع ترکیبی و نوع ناشناخته (NOS) ، می پردازد. به علاوه از این آزمون برای بررسی مشکلات و اختلالات

شده و با انجام یک سری عملیات ریاضی، این امواج به عدد و اعداد به نمودار یا تصویر (تصویر سر بارنگ های آبی، زرد، قرمز و سبز به صورت دو یا سه بعدی) تبدیل می شوند. می توان با مقایسه QEEG فرد بیمار با QEEG افراد بهنجار، نابهنجاری های کارکرد مغز را شناسایی کرد و با تطبیق آن با الگوهای موجود، نوع اختلال را مشخص نمود. با استفاده از یک کلاه مخصوص که بر روی سر قرار می گیرد، امواج مغزی از 19 نقطه سر ثبت می شود. مدت زمان انجام QEEG 15 دقیقه است. امواج مغزی در سه وضعیت چشمان بسته چشمان باز و انجام تکلیف شناختی هر کدام به مدت حداقل سه دقیقه ثبت می گردد. مغز انسان یک ارگانیسم الکتروشیمیایی است. فعالیت الکتریکی نورون های مغزی به سطح جمجمه می رسند. این فعالیت الکتریکی بسیار ضعیف و در حد میکرو ولت است دستگاه EEG از طریق الکترودهای متصل به جمجمه، این فعالیت را ثبت و در قالب امواج مغزی نشان می دهد. بنابراین، اندازه های الکتروانسفالوگرافی بازتابی از ارتباط بین جریان های الکتریکی درون جمجمه ای و ولتاژهای ناشی از آن بر روی سر است که این ولتاژها منعکس کننده جنبه های خاص پردازش و کارکرد الکتریکی مغز، مانند اینکه مناطق مختلف مغز چه فعالیت الکتریکی دارند و یا در مقابل محرک ها و در خلال تکالیف شناختی، چگونه پاسخ دهی می کنند هستند. سیگنال های دریافتی از جمجمه از

1. Integrated visual and auditory continuous performance test

این آزمون تا حدی کسل کننده است و نیاز به توجه مداوم فرد و تغییر توجه از دیداری به شنیداری دارد. هنگام اجرای آزمون، آزمودنی ممکن است دچار خطاهای گوناگونی شود (از جمله پاسخ دادن تکانشی)، وظیفه آزمودنی این است که از ارتکاب این گونه خطاها تا حد امکان جلوگیری کند. آزمون IVA+ Plus اولین آزمونی است که تکانش گری و بی توجهی را به طور هم زمان، در ابعاد دیداری و شنیداری مورد ارزیابی قرار می دهد.

یافته ها

ازلحاظ جنسیت کل گروه نمونه شامل 63 پسر و 37 دختر بوده است. بیشترین فراوانی مربوط به 8 ساله ها و کمترین فراوانی مربوط به 11 ساله ها بوده است. از مجموع 43 نفر گروه تکانشگر 29 نفر پسر و 14 نفر دختر، از مجموع 20 نفر گروه بی توجه 12 نفر پسر و 8 نفر دختر، و از مجموع 37 نفر گروه ترکیبی 22 نفر پسر و 15 نفر دختر بوده است.

فرضیه اول: بین الگوی امواج مغزی توان مطلق بتا AP در سه گروه بیش فعال، بی توجه و ترکیبی تفاوت وجود دارد.

به منظور پاسخگویی به فرضیه 1 از آزمون تحلیل واریانس چندگانه (MANOVA) استفاده می شود.

دیگری نظیر مشکلات خودکنترلی مرتبط با جراحی سر، اختلالات خواب، افسردگی، اضطراب، اختلالات یادگیری، زوال عقل و مشکلات پزشکی دیگر، استفاده می شود. این آزمون محصول کشور امریکا و توسط شرکت Brain train ساخته شده و آخرین ورژن آن در سال 2004 ارائه شده است. نتایج مطالعات نشان می دهد که آزمون IVA+PLUS حساسیت کافی (92%) و قدرت پیش بینی درست (89%) را برای تشخیص درست AD/HD در کودکان دارد. اعتبار آزمون در روش باز آزمون نشان می دهد 22 مقیاس IVA با یکدیگر رابطه مستقیم و مثبت (88%-46%) را دارد. به طور کلی یافته ها نشان می دهد که این آزمون از اعتبار و روایی مطلوب و بالایی در بررسی توجه و دقت و تشخیص AD/HD برخوردار است.

تکلیف آزمون:

وظیفه آزمودنی در این آزمون این است که هنگام دیدن یا شنیدن عدد 1، یک بار کلیک کند و اگر عدد 2 را دید یا شنید هیچ واکنشی نشان ندهد. بنابراین، آزمودنی باید چهار قانون را به خاطر داشته باشد.

- 1- وقتی "1" را دید، کلیک کند.
- 2- وقتی "1" را شنید کلیک کند.
- 3- وقتی "2" را دید کلیک نکند.
- 4- وقتی "2" را شنید کلیک نکند.

جدول 1. بررسی اثر اصلی متغیر گروه برای موج مغزی بتای AP (توان مطلق)

منبع تغییر	مقدار	F	درجه آزادی فرضی	درجه آزادی خطا	سطح معناداری	ضریب ایما	
گروه	آزمون پیلانی	0/31	1/21	26	172	0/231	0/155
	لامبدای ویلکز	0/711 0	1/21	26	170	0/229	0/157
	آزمون هاتلینگ	0/377 0	1/21	26	168	0/228	0/159
	بزرگترین ریشه روی	0/265 0	1/75	13	86	0/064	0/21

تحلیل نتایج در جدول 1 نشان می‌دهد اثر اصلی گروه از لحاظ آماری معنی‌دار نبوده است ($p > 0/05$ و $F_{(edf=170)} = 1/21$; $w = 0/711$). این به این معناست که بین سه گروه کودک مبتلا به بی‌توجهی، مبتلا به بیش‌فعالی و مبتلا به نوع ترکیبی بیش‌فعالی و بی‌توجهی در تحلیل نتایج در جدول 1 نشان می‌دهد اثر اصلی گروه از لحاظ آماری معنی‌دار نبوده است ($p > 0/05$ و $F_{(edf=170)} = 1/21$; $w = 0/711$). این به این معناست که بین سه گروه کودک مبتلا به بی‌توجهی، مبتلا به بیش‌فعالی و مبتلا به نوع ترکیبی بیش‌فعالی و بی‌توجهی در

نیمرخ کلی امواج مغزی توان مطلق بتا (AP) تفاوت معنادار وجود ندارد لذا ادامه روند تحلیل ضرورتی ندارد چراکه متغیر گروه‌بندی یعنی نوع ابتلا به ADHD تنها توانسته است حدود 16 درصد از تفاوت موجود در میانگین امواج بتا را ایجاد نماید ($\eta^2 = 0/157$).

جدول 2. بررسی اثر اصلی متغیر گروه برای موج مغزی بتای RP (توان نسبی)

منبع تغییر	مقدار	F	درجه آزادی فرضی	درجه آزادی خطا	سطح معناداری	ضریب ایما	
گروه	آزمون پیلانی	0/28	1/09	26	172	0/34	0/143
	لامبدای ویلکز	0/73	1/08	26	170	0/36	0/143
	آزمون هاتلینگ	0/33	1/07	26	168	0/37	0/143
	بزرگترین ریشه روی	0/17	1/18	13	86	0/30	0/152

فرضیه 2: بین الگوی امواج مغزی توان نسبی بتا RP در سه گروه بیش‌فعال، بی‌توجه و ترکیبی تفاوت وجود دارد. برای بررسی این فرضیه پس از حصول اطمینان از رعایت مفروضه‌های اساسی MANOVA مقایسه بین

گروه‌ها، از طریق اجرای این آزمون صورت گرفت. همان‌طور که جدول 2 نشان می‌دهد اثر اصلی گروه از لحاظ آماری معنی‌دار نبوده است ($p > 0/05$ و $F_{(edf=170)} = 1/08$; $w = 0/735$). این به این معناست که بین سه گروه کودک مبتلا به

رودابه غلامی، مهناز استکی و مسعود نصرت آبادی: مقایسه نتایج الکتروانسفالوگرافی کمی (QEEG) با نتایج آزمون IVA در...

گروه‌بندی یعنی نوع ابتلا به ADHD تنها توانسته است حدود 14 درصد از تفاوت موجود در میانگین امواج بتا RP را ایجاد نماید ($\eta^2=0/143$).

بی‌توجهی، مبتلا به بیش‌فعالی و مبتلا به نوع ترکیبی بیش‌فعالی و بی‌توجهی در نیم‌رخ کلی امواج بتای RP مغزی تفاوت معنادار وجود ندارد لذا ادامه روند تحلیل ضرورتی ندارد چراکه متغیر

جدول 3. بررسی اثر اصلی متغیر گروه برای موج مغزی تتا AP (توان نسبی)

منبع تغییر		مقدار	F	درجه آزادی فرضی	درجه آزادی خطا	سطح معناداری	ضریب ایتا
گروه	آزمون پیلانی	0/394	1/62	26	172	0/036	0/197
	لامبدای ویلکز	0/64	1/63	26	170	0/034	0/200
	آزمون هاتلینگ	0/51	1/64	26	168	0/033	0/203
	بزرگترین ریشه روی	0/364	2/41	13	86	0/008	0/267

فرضیه 3. بین الگوی امواج مغزی تتا AP در سه گروه بیش‌فعال، بی‌توجه و ترکیبی تفاوت وجود دارد. پس از حصول اطمینان از رعایت مفروضه‌های اساسی MANOVA مقایسه بین گروه‌ها، از طریق اجرای این آزمون صورت گرفت. همان‌طور که جدول 3 نشان می‌دهد اثر اصلی گروه از لحاظ آماری معنی‌دار بوده است.

فرضیه 3. بین الگوی امواج مغزی تتا AP در سه گروه بیش‌فعال، بی‌توجه و ترکیبی تفاوت وجود دارد.

پس از حصول اطمینان از رعایت مفروضه‌های اساسی MANOVA مقایسه بین گروه‌ها، از طریق اجرای این آزمون صورت گرفت. همان‌طور که جدول 3 نشان می‌دهد اثر اصلی گروه از لحاظ آماری معنی‌دار بوده است.

جدول 4. بررسی اثر اصلی متغیر گروه برای موج مغزی تتا RP

منبع تغییر		مقدار	F	درجه آزادی فرضی	درجه آزادی خطا	سطح معناداری	ضریب ایتا
گروه	آزمون پیلانی	0/322	1/27	26	172	0/184	0/197
	لامبدای ویلکز	0/695	1/30	26	170	0/162	0/200
	آزمون هاتلینگ	0/413	1/33	26	168	0/142	0/203
	بزرگترین ریشه روی	0/338	2/23	13	86	0/014	0/267

است که بین حداقل دو گروه کودک مبتلابه بی‌توجهی، مبتلابه بیش‌فعالی و مبتلابه نوع ترکیبی بیش‌فعالی و بی‌توجهی در نیمرخ کلی امواج مغزی تتا RP تفاوت معنادار وجود دارد و متغیر گروه‌بندی یعنی نوع ابتلا به ADHD توانسته است حدود 26 درصد از تفاوت موجود در میانگین امواج تتا RP را ایجاد نماید ($\eta^2=0/267$).

فرضیه 4. بین الگوی امواج مغزی تتا RP در سه گروه بیش‌فعال، بی‌توجه و ترکیبی تفاوت وجود دارد پس از حصول اطمینان از رعایت مفروضه‌های اساسی MANOVA مقایسه بین گروه‌ها از طریق اجرای این آزمون صورت گرفت. توجه به جدول 4 نشان می‌دهد اثر اصلی گروه از لحاظ آماری معنی‌دار بوده است ($p<0/05$) $(R=0/338; F_{(edf=86)}=2/23$) این به این معنا

جدول 5. مقایسه بین گروهی برای مقایسه امواج مغزی تتا RP

منبع تغییرات	متغیر وابسته	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری	ضریب ایثا
گروه AD HD	RP- T-F3	۷۲/۵۱۴	۲	۳۶/۲۵۷	۱/۲۲۴	۲۹۸	025.
	RP-T-F4	۷۵/۴۴۷	۲	۳۷/۷۲۴	۱/۳۰۸	۲۷۵.	026.
	RP-T-c3	۷۷/۵۱۲	۲	۳۸/۷۵۶	۹۴۴	۳۹۳	019.
	RP-T-c4	۷۹/۸۰۶	۲	۳۹/۹۰۳	۱/۰۳۹	۳۵۸.	021.
	RP-T-p3	۱۹۹/۸۳۳	۲	۹۹/۹۱۷	۱/۷۱۵	۱۸۵.	034.
	RP-T-P4	۱۸۴/۵۱۶	۲	۹۲/۲۵۸	۱/۷۲۱	۱۸۴.	034.
	RP-T-o1	۲۶۲/۳۷۲	۲	۱۳۱/۱۸۶	۲/۰۳۱	۱۳۷.	040.
	RP-T-o2	۳۸۰/۷۵۳	۲	۱۹۰/۳۷۷	۳/۳۲۷	۰۴۰.	064.
	RP-T-f7	۱۱۲/۵۵۰	۲	۵۶/۲۷۵	۱/۹۷۵	۱۴۴	039.
	RP-T-f8	۱۵۴/۱۴۶	۲	۷۷/۰۷۳	۲/۶۰۴	۰۷۹.	051.
	RP-T-fz	۹۰/۶۶۵	۲	۴۵/۳۳۳	۱/۴۵۴	۲۳۹.	029.
	RP-T-cz	۸۴/۳۴۰	۲	۴۲/۱۷۰	۱/۰۶۲	۳۵۰	021
RP-T-pz	۶۴/۸۱۶	۲	۳۲/۴۰۸	۴۹۸	۶۰۹.	010.	

معنادار بین گروه‌ها وجود داشته است. مقایسه دوه‌دو میانگین‌ها با استفاده از آزمون تعقیبی بونفرنی نشان داده است دو گروه 1 و 2 در موج تتا RP-T-o2 باهم

نتایج تحلیل واریانس چند متغیره امواج تتای RP در جدول 5 آمده است. نتایج نشان داده است در سطح آلفا 0/05 بین امواج تتا RP موج RP-T-O2 تفاوت

رودابه غلامی ، مهناز استکی و مسعود نصرت آبادی: مقایسه نتایج الکتروانسفالوگرافی کمی (QEEG) با نتایج آزمون IVA در...

گروه را از هم متمایز سازد یا خیر؟ برای پاسخگویی به این سؤال از آزمون تحلیل تشخیصی discriminant analysis با روش ورود هم‌زمان متغیرها استفاده شده است. نتایج نشان داده است سه گروه بیش فعال، بی‌توجه و ترکیبی تنها از لحاظ موج تتای 2-RP O باهم تفاوت معنادار دارند ($p < 0/05$ و $F(2, 97) = 3/32$ و $w = 0/936$). نتایج در جدول 6 آمده است.

تفاوت معنادار دارند ($p > 0/05$ ، $5/13 = MD$). سؤال 1- آیا الگوی امواج مغزی تتای RP می‌تواند سه گروه بیش فعال، بی‌توجه و ترکیبی را از هم جدا می‌کند؟ مقایسه الگوی امواج مغزی با استفاده از تحلیل واریانس چندگانه نشان داده است سه گروه بیش فعال، بی‌توجه و ترکیبی تنها در موج مغزی تتای RP باهم تفاوت معنادار دارند. در اینجا سؤال این است که آیا این الگوی امواج می‌تواند این سه

جدول 6. آزمون برابری میانگین گروه‌ها در تحلیل تشخیصی

	Wilks' Lambda	F	df1	df2	Sig.
RP- T-F3	.975	1/224	2	97	.298
RP-T-F4	.974	1/308	2	97	.275
RP-T-c3	.981	944.	2	97	.393
RP-T-c4	.979	1/039	2	97	.358
RP-T-p3	.966	1/715	2	97	.185
RP-T-P4	.966	1/721	2	97	.184
RP-T-o1	.960	2/031	2	97	.137
RP-T-o2	.936	3/327	2	97	.040
RP-T-f7	.961	1/975	2	97	.144
RP-T-f8	.949	2/604	2	97	.079
RP-T-fz	.971	1/454	2	97	.239
RP-T-cz	.979	1/062	2	97	.350
RP-T-pz	.990	.498	2	97	.609

ارزش ویژه برای تابع تشخیصی نخست 0/338 و برای تابع تشخیصی دوم 0/075 است. نتایج نشان داده است تابع تشخیصی

با توجه به اینکه 3 گروه وجود داشته است 2 تابع تشخیصی ارائه شده است. جدول ارزش‌های ویژه نشان داده است مقدار

نخست حدود 82 درصد واریانس عضویت گروهی را پیش‌بینی می‌کند. ضریب همبستگی زیربنایی (canonical correlation) نیز برای تابع تشخیصی اول و دوم به ترتیب 0/503 و 18 بوده است. ضریب همبستگی زیربنایی، رابطه چندگانه میان متغیرهای پیش‌بین و عضویت گروهی را نشان می‌دهد.

جدول 7. جدول ارزش ویژه

همبستگی زیربنایی	واریانس تجمعی	درصد واریانس	مقدار ارزش ویژه	تابع تشخیصی
0/503	81/9	81/9	0/338	1
0/263	100	18/1	0/075	2

(2006). اگریم و همکارانش (2011) و راح (2015) همسو است.

آن‌ها نیز در مطالعات خود وجود فعالیت زیاد امواج آهسته مغز به ویژه تتا را در تشخیص افراد ADHD گزارش نموده‌اند. نتایج تحلیل نشان می‌دهد الگوی امواج مغزی (QEEG) می‌تواند سه گروه ADHD مشخص شده در آزمون IVA (بیش فعال، بی توجه و ترکیبی) را از هم تفکیک کند. مقایسه الگوی امواج مغزی با استفاده از تحلیل واریانس چندگانه نشان داده است سه گروه بیش فعال، بی توجه و ترکیبی در توان نسبی موج مغزی تتا در نقطه 2-0 با هم تفاوت معنادار دارند. نقطه 2-0 در ناحیه اکسیپیتال و پس سری قرار دارد. این نتایج با نتایج به دست آمده توسط مارکوسکا⁵ و همکاران (2011) همسو است. در سال 2011 مارکوسکا طی پژوهشی فرکانس‌های امواج مغزی افراد

بحث و نتیجه گیری

هدف از پژوهش حاضر مقایسه نتایج الکتروانسفالوگرافی کمی (QEEG) با نتایج آزمون IVA در کودکان دارای اختلال نقص توجه و بیش‌فعالی بود. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که بین حداقل دو گروه کودک مبتلا به بی‌توجهی، مبتلا به بیش‌فعالی و مبتلا به نوع ترکیبی در نیمرخ کلی امواج مغزی تتا RP تفاوت معنادار وجود دارد و متغیر گروه‌بندی یعنی نوع ابتلا به ADHD توانسته است حدود 26 درصد از تفاوت موجود در میانگین توان نسبی امواج تتا را ایجاد نماید این نتایج با یافته‌های مان¹ و همکارانش (2000)، لوبار² و همکارانش (2009)، ماتسورا³ و همکارانش (1993)، لازارو⁴ و همکارانش (2008)، چابت و همکارانش (2002). سایدر و هالی

1. Mann
2. Lubar
3. Matsuura
4. Lazzaro

5. Markovska-s

در کودکان تکانشی بیشتر از کودکان گروه بی توجه و ترکیبی است، درمانگرانی که برای تشخیص، دسترسی به ارزیابی QEEG ندارند، می توانند با کاهش موج تتا در ناحیه پس سری به ویژه در نقطه O2، در کاهش علائم تکانشی در کودکان ADHD از نوع بیش فعال تأثیرگذار باشند.

در پژوهش حاضر با وجود اعمال کنترل های لازم، این پژوهش با محدوده ای همراه بود مانند همبودی اختلال نارسایی توجه / بیش فعالی با سایر اختلالات که توسط تحقیقات مختلف تأیید گردیده است، که در این تحقیق کنترل نشده است. برای پژوهش های آتی توصیه می شود از این روش برای تشخیص دقیق تر اختلالات همبود جهت برنامه ریزی مؤثرتر برای درمان افراد استفاده شود.

ندارند، می توانند با استفاده از آزمون عملکرد مداوم دیداری و شنیداری (IVA) نوع ADHD فرد را تشخیص دهند و با توجه به نوع ADHD فرد، به تعیین پروتکل مناسب برای درمان اقدام نمایند.

مبتلابه ADHD را مورد بررسی قرار داد در این مطالعه از 67 فرد مبتلابه ADHD و 50 نفر در گروه کنترل استفاده شد. ارزیابی EEG این افراد در چهار حالت چشم باز، چشم بسته، انجام فعالیت مداوم دیداری، انجام فعالیت عاطفی، توسط دستگاه الکتروانسفالوگرافی و از 19 نقطه از سر ثبت شد. پراکندگی امواج توسط نرم افزار مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج نشان داد که بیشترین پراکندگی در ناحیه سنترال و پس سری دیده شد و کمترین در ناحیه فرونتال. هر سه گروه از افراد مبتلابه ADHD (تکانشی، بیش فعال و ترکیبی) در ناحیه پس سری فعالیت موج تتا زیادی را نشان می دهند. بررسی ها نشان داد که افراد مبتلابه ADHD از نوع تکانشی در نقطه O2 تتای بیشتری نسبت به اختلال ADHD از نوع بی توجهی و ترکیبی دارند. با توجه به این نتایج می توان با استفاده از نتیجه آزمون IVA پی به وضعیت نقشه مغزی این افراد برد و پروتکل مناسب برای درمان این افراد تهیه شود. با توجه به اینکه موج تتا در نقطه O2

منابع

کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.

ستاری، ا (1391). رابطه الگوهای امواج مغزی و علائم تشخیصی روان شناختی در دانش آموزان دبستانی با اختلال، ADHD ADD، پایان نامه

- شریفی، س (1391). مقایسه میزان اثربخشی پروتکل های مختلف نوروفیدبک در کاهش علائم دو نوع مختلف اختلال نقص توجه و بیش فعالی. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- نصرت آبادی، م (1386). کاربرد تحلیل امواج کمی مغز (QEEG) در تشخیص و نوروفیدبک در درمان AD/HD: یک مطالعه آزمایشی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- Brown, M.B. (2000) 'Diagnosis and Treatment of Children and Adolescents with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder', *Journal of Counseling and Development* 78(2): 195-203.
- Hughes, J. R., John, E. R., (2007). Conventional and quantitative electroencephalography in psychiatry. *Journal of Neuropsychiatry*. 11,190-208.
- Cant well, D. (2002). Attention deficit disorder: A review of the past to years. *Journal of American academy of child and adolescent psychiatry*, 35, 978-987.
- Lazzaro, I., Gordon, E. Whitmont, S., Plahn, M., Li, W., Dosen, A. Meares, R. (2008). Quantified EEG activity in adolescent attention deficit hyperactivity disorder, *Clinical Electroencephalography*. 29, 37-42.
- Chabot, R. A., & Serfontein, G. (2002). Quantitative electroencephalographic profiles of children with attention deficit disorder. *Biological Psychiatry*, 40, 951-963.
- Lubar, J. F., & Lubar, J. O. (2009), Neurofeedback assessment and treatment for attention deficit/hyperactivity disorders. In J. R. Evans & A. Arbarbanel (Eds), *Introduction to quantitative EEG and neurofeedback San Diego, CA: Academic press.* (PP. 103-143).
- Chabot, R. A., Merkin, H., Wood, L. M., Davenport, T. L., & Serfontein, G. (2004). Sensitivity and specificity of QEEG in children with attention deficit or specific developmental learning disorders. *Clinical Electroencephalography*, 27, 26-34.
- Mann, C. A., Lubar, J., Zimmerman, A., Miller, C., Muenchen, R. (2000). Quantitative analysis of EEG in boys with deficit hyperactivity disorder: *controlled study with clinical implications. Pediatric Neurology*. 8, 30-36.
- Clarke, A. R., Barry, R. J., McCarthy, R., & Selikowitz, M. (2004). EEG analysis in attention deficit/hyperactivity disorder: A comparative study of two subtypes. *Psychiatry Research*, 81, 19-29.
- Markovska-Simoska S, Pop-Jordanova N. (2011) Quantitative EEG Spectrum-weighted Frequency (Brain Rate) Distribution in Adults with ADHD. *CNS Spectr*. 2011 May;16(5):111-9.

- Monastra, J., Lynn, S., Linden, M., Lubar, J., Gruzelier, J., & La Vaque, T. (2005). Electroencephalographic Biofeedback in the Treatment of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *Journal of Neurotherapy*, 9 (4), 25-61.
- Monastra, V. J., Monastra, D. M., & George, S. (2004). The effect of stimulant therapy, EEG biofeedback, and parenting style on the primary symptoms of attention-deficit/hyperactivity disorder. *Applied psychophysiology and biofeedback*, 27, 231-249.
- Ogrim G, Kropotov J, Hestad K. (2012) The quantitative EEG theta/beta ratio in attention deficit/hyperactivity disorder and normal controls: sensitivity, specificity, and behavioral correlates. *Psychiatry Res*. 2012 Aug 15;198(3):482-8.
- Phillips, B. B., Hietter, S.A., Andrews, J. E., Bogner J. E., (1999). Electroencephalography in clinical and basic neuroscience research. *Behavioural brain research*, 130, 65-71.
- Serman, M. B. (2000). Basic concepts and clinical findings in the treatment of seizure disorders with EEG operant conditioning. *Clinical Electroencephalography*, 31, 45-55.
- Swanson, J. M., McBurnett, K., Christian, D. L., & Wigal, T. (1995). Stimulant medication and treatment of children with childhood conduct and behavior disorders. *Clinical Electroencephalography*, 24, 25-30.
- Sadock, B., & Sadock, J. (2007). *Kaplan and Sadock's Synopsis of Psychiatry Behavioral Sciences/Clinical Psychiatry (10th ed)*. New York: Lippincott Williams & Wilkins.
- Snyder SM, Hall JR (2006). A meta-analysis of quantitative EEG power associated with attention-deficit hyperactivity disorder. *J Clin Neurophysiol*. 2006 Oct;23(5):440-5.
- Shi T, Li X, Song J, Zhao N, Sun C, Xia W, Wu L, Tomoda A. (2012) EEG characteristics and visual cognitive function of children with attention deficit hyperactivity disorder (ADHD). *Brain Dev*. 2012 Nov;34(10):806-11
- Solanto, M. V. (2002). Dopamine dysfunction in AD/HD: Integrating *child psychology* (Vol. 17, pp. 265-322). New York: Pl 26.
- Roh SC, Park EJ, Park YC, Yoon SK, Kang JG, Kim DW, Lee SH (2015) Quantitative Electroencephalography Reflects Inattention, Visual Error Responses, and Reaction Times in Male Patients with Attention Deficit Hyperactivity Disorder. *Clin Psychopharmacol Neurosci*. 2015 Aug 31;13(2):180-7.
- ADHD. In T. H. Ollendick & R. J. Prinz (Eds.), *Advances in clinical*